

تأثیر کمیته‌ی حسابرسی بر ورشکستگی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

امید سمیعی^۱، زهرا سادات موسوی آقبلاغی^۲، عبدالکریم مقدم^۳، عزیز گرد^۴

تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۰۳/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۱

چکیده

در این پژوهش تأثیر کمیته‌ی حسابرسی بر ورشکستگی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران مورد بررسی قرار گرفته است. متغیر کمیته‌ی حسابرسی به عنوان متغیر مستقل، ورشکستگی به عنوان متغیر وابسته و دارایی، اندازه‌ی هیئت مدیره، سال (عمر) شرکت، نقدینگی، اندازه‌ی شرکت و اهرم به عنوان متغیرهای کنترل در نظر گرفته شده است. به منظور فراهم آوردن شواهد تجربی درباره‌ی موضوع مورد نظر ۸۵ شرکت در بازه‌ی زمانی ۵ ساله (۱۳۹۱-۱۳۹۵) مشتمل بر ۴۲۵ سال-شرکت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل از رگرسیون چندمتغیره انجام شده است. روش آماری نیز روش رگرسیون لجستیک است و تحلیل انجام شده با استفاده از این روش نشان می‌دهد بین کمیته‌ی حسابرسی و ورشکستگی رابطه‌ی منفی وجود دارد.

کلمات کلیدی: کمیته‌ی حسابرسی، ورشکستگی، شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق

بهادار تهران

^۱ دکتری حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

^۲ کارشناس ارشد حسابداری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران غرب، ایران.

^۳ دکتری حسابداری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران غرب، ایران.

^۴ کارشناس ارشد حسابداری، دانشگاه پیام نور، واحد تهران غرب، ایران.

۱. مقدمه

یکی از مؤلفه‌های مهم در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران ضریب دسترسی به اطلاعات می‌باشد. به گونه‌ای که این مؤلفه به عنوان یک دارایی با ارزش برای عاملان اقتصادی شناخته می‌شود و تمامی بازیگران در عرصه‌ی تجاری به دنبال آن هستند که دایره‌ی دسترسی به اطلاعات خود را افزایش دهند. این مسأله در بازار بورس اوراق بهادار تهران بسیار حائز اهمیت است. زیرا عدم تقارن اطلاعات در این بازار میان سرمایه‌گذاران و سهامداران وجود دارد و بازیگران این عرصه همواره تلاش می‌کنند که با آنالیز صورت‌های مالی و تحلیل بنیادی و تکنیکی، ضریب عدم تقارن حاکم در این بازار را کاهش دهند. دسترسی به اطلاعات مربوط به وضعیت مالی، در ماندگی مالی و یا ورشکستگی شرکت‌ها از جمله مواردی است که سرمایه‌گذاران و سهامداران به آن علاقمند هستند و اطلاع از این موارد می‌تواند عدم تقارن اطلاعاتی را میان مدیران و سهامداران و سرمایه‌گذاران کاهش دهد (زمانیان و همکاران، ۱۳۹۲)

در تصمیم‌گیری‌های مالی در مورد یک مؤسسه، یکی از شاخص‌های علمی و واقعی مناسب ارزیابی درست احتمال ورشکستگی شرکت‌ها است (ادنان و همایون^۲، ۲۰۰۲). اطلاع از وضعیت مالی شرکت‌ها از لحاظ درمانده بودن و یا ورشکستگی یکی از فنون و ابزارهای پیش‌بینی وضعیت آتی شرکت‌ها است که احتمال وقوع ورشکستگی را با ترکیب گروهی از نسبت‌های مالی تخمین می‌زنند. اطلاع از ورشکستگی مالی و تجاری هم از دیدگاه سرمایه‌گذار خصوصی و هم از دیدگاه اجتماعی، از آنجا که نشانه‌ی آشکاری از تخصیص نادرست منابع است، حائز اهمیت می‌باشد. هشدار اولیه از احتمال ورشکستگی، مدیریت و سرمایه‌گذاران را قادر می‌سازد تا دست به اقدام پیشگیرانه بزنند و فرصت‌های مطلوب سرمایه‌گذاری را از فرصت‌های نامطلوب تشخیص دهند (دلی و همکاران^۳، ۲۰۰۴). علاوه بر این کمیته‌ی حسابرسی به عنوان جزئی از ساختار حاکمیت شرکتی، ابزاری برای کاهش هزینه‌های نمایندگی و همچنین وسیله‌ای نظارتی جهت اثربخشی در بهبود روابط نمایندگی تلقی می‌شود (سلیمانی و مقدسی، ۱۳۹۳). همچنین سان و همکاران^۴ (۲۰۱۴) معتقدند وجود کمیته‌ی حسابرسی علاوه بر ارتقاء سطح کیفی مکانیزم حاکمیت

2-Adnan and Humayon

3-Delli et al

3-Sun et al

شرکتی می‌تواند باعث افزایش کیفیت گزارشگری مالی شود. به عقیده‌ی کوهن و زاروین^۴ (۲۰۰۸) وجود کمیته‌ی حسابرسی می‌تواند عدم تقارن اطلاعاتی بین مدیران و سهامداران را کاهش دهد اما این موضوع از شرکتی به شرکتی متفاوت است و ممکن است در شرکتی نیز وجود نداشته باشد.

یکی از ملاحظات و سازوکارهای اساسی در زمینه‌ی مدیریت، کنترل و نظارت بر امور شرکت‌های سهامی عام، برپایی کمیته‌های حسابرسی است. این کمیته طی قرن بیستم به منظور ایجاد ارتباط بین مدیریت و حسابرسان مستقل تشکیل شد که به رغم پیشینه‌ی هفتاد ساله‌ی کمیته‌ی حسابرسی در کشورهای توسعه یافته، روند تشکیل آن در ایران کند بوده است. با بررسی مطالعات مختلف در این زمینه به نقش مؤثر کمیته‌ی حسابرسی در شرکت‌های سهامی عام پی برده و اینکه وجود کمیته‌ی حسابرسی کمک زیادی به افزایش کیفیت صورت‌های مالی می‌نماید و در نهایت اینکه کمیته‌ی حسابرسی می‌تواند در میزان حق‌الزحمه‌ی حسابرسی مؤثر باشد. اما در کشور ما، بکارگیری اختیاری کمیته‌ی حسابرسی توسط شرکت‌ها از یک طرف و عدم وجود الزامات قانونی از طرف نهادهایی مثل بورس اوراق بهادار، باعث روند کند شکل‌گیری آنها در شرکت‌ها گردیده است. با الزام به رعایت منشور کمیته‌ی حسابرسی و منشور فعالیت‌های حسابرسی داخلی از طرف سازمان بورس اوراق بهادار در سال ۱۳۹۱، امید است با پرننگ‌تر کردن نقش کمیته‌ی حسابرسی دانا، مستقل و فعال بتوان انتظار داشت که ایجاد و بکارگیری کمیته‌ی حسابرسی در سال‌های آینده، روندی افزایشی داشته باشد و این کمیته بتواند نقش بسزایی در کمک به حسابرسی و افزایش کیفیت صورتهای مالی ایفا نماید.

با توجه به مطالب بیان شده و با توجه به این موضوع که تا زمان نگارش این پژوهش، تحقیقی که رابطه‌ی بین کمیته حسابرسی و ورشکستگی را مورد بررسی قرار نداده است، لذا پژوهش حاضر تلاش می‌کند رابطه‌ی بین کمیته حسابرسی و ورشکستگی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد.

۲. مبانی نظری و توسعه فرضیه‌ها

۲.۱. کمیته حسابرسی

مدت زمانی است که حسابرسی به طور قابل ملاحظه‌ای مورد علاقه و توجه شرکاء و تدوین‌کنندگان مقررات و دانشگاهیان است. در این میان مؤسسات حسابرسی موجب اطمینان بخشی به اعتبار دهندگان و سرمایه‌گذاران شده و ریسک اطلاعاتی آنان را کاهش و هزینه‌ی بهره شرکت را تحت تأثیر قرار می‌دهد (احمد پور، ۱۳۸۹).

انتخاب مؤسسات حسابرسی با کیفیت، یا تغییر حسابرس از سطح بالاتر، باعث می‌شود انجام حسابرسی مالی با کیفیت برتر انجام شود و در نتیجه اطلاعات قابل اتکاتری در اختیار استفاده‌کنندگان قرار گیرد. تصمیم‌گیرندگان برای اتخاذ تصمیمات صحیح و دقیق نیازمند اطلاعات مفید و سودمند هستند. اطلاعات حسابداری در صورتی مفید است که اطلاعاتی با قابلیت اتکا بالا باشد. حسابرسی در صورتی که از کیفیت بالایی برخوردار باشد و توسط مؤسسات با کیفیت انجام شود می‌تواند قابلیت اتکای اطلاعات مالی را افزایش دهد. حسابرسان حرفه‌ای و مجرب و مؤسسات حسابرسی بزرگ درک بالاتری از اشتباهات مرتکب شده در تهیه‌ی صورتهای مالی حسابرسی شده دارند که این امر می‌تواند کیفیت تصمیمات حسابرسی را افزایش دهد (لیبی و فردریک، ۱۹۹۰).

لزوم انجام خدمات حسابرسی با کیفیت، مستلزم انتخاب مؤسسات با کیفیت حسابرسی بالا است. به گونه‌ای که بعضاً شرکت‌هایی که خواهان انجام حسابرسی با کیفیت هستند، حسابرس خود را تعویض می‌کنند. این که شرکت‌ها و واحدهای تجاری حسابرس خود را از کوچک به بزرگ تغییر دهند دلایل بسیاری می‌تواند داشته باشد. یکی از عوامل تغییر حسابرسان از کوچک به بزرگ، تأثیری است که کمیته‌های حسابرسی می‌توانند بر این موضوع داشته باشند. پیچیدگی سازمانی و گسترش معاملات تجاری در اغلب کشورها موجب شده است که مدیران واحدهای تجاری با توجه به مسئولیت خود و در راستای دستیابی به اهداف سازمانی و به منظور کسب اطمینان از هدایت بهینه‌ی کلیه منابع، کمیته‌ای به نام کمیته‌ی حسابرسی تشکیل دهند. دامنه‌ی فعالیت‌های کمیته‌ی حسابرسی به مراتب بیش از پیش گسترش یافته است. از مهمترین سازوکارهای ایفای مسئولیت‌های این کمیته می‌توان به پاسخگویی، کنترل‌های داخلی و به تبع آن حسابرسی داخلی اشاره نمود. کمیته‌ی حسابرسی در تدوین روش‌های کنترل داخلی اعم از مالی و غیرمالی، استقرار سیستم کنترل داخلی، بررسی و ارزیابی سیستم کنترل داخلی، ارائه‌ی پیشنهادهای سازنده

برای بهبود این سیستم و ارزیابی اثربخشی و کارایی استفاده از منابع بنگاه، نقشی اساسی و کلیدی دارد و در این راستا، سیستم‌های مالی، مدیریتی و عملیاتی و همچنین رسیدگی‌های ویژه را در دامنه‌ی کار خود دارد. محدوده‌ی فعالیت‌ها، روش‌ها و وظایف کمیته‌ی حسابرسی در سازمان باید به روشنی مشخص باشد و افراد و گروه‌های ذیصلاح دائماً عملکرد کمیته‌ی حسابرسی را ارزیابی نمایند. مدیران نیز باید از نتایج فعالیت‌های کمیته‌ی حسابرسی در جهت بهبود سازمان و اصلاح عملکردها استفاده نمایند. کمیته‌ی حسابرسی فعالیتی مستقل و مشاوره‌ای را با اهداف مشخص انجام می‌دهد که برای ایجاد ارزش و بهبود عملکرد، طراحی شده است. کمیته‌ی حسابرسی به شرکت کمک خواهد کرد تا با رویکردی ساختارمند به اهداف خود برسد که در نتیجه‌ی اثربخشی مدیریت ریسک، کنترل‌ها و فعالیت‌های حاکمیتی را ارزیابی می‌کند و بهبود می‌بخشد (انجمن حسابرسان داخلی، ۲۰۰۰).

۲.۲. ورشکستگی شرکتها

در ادبیات مالی واژه‌های متفاوتی برای ورشکستگی وجود دارد. برخی از این واژه‌ها عبارتند از وضع نامطلوب مالی، شکست، عدم موفقیت واحد تجاری، عدم قدرت پرداخت دیون و درماندگی مالی. در فرهنگ وبستر، شکست چنین تعریف شده است: «عدم کفایت وجوه در کوتاه مدت». البته همه‌ی واحدهای تجاری برای دستیابی به موفقیت، برنامه‌ریزی می‌کنند و عملیات خود را به سمت برنامه‌های راهبردی خود هدایت می‌کنند. اما برخی از آن‌ها برای دستیابی به این هدف دست به عملیات ریسک آور و خطرناکی می‌زنند که به درماندگی مالی و در نهایت به ورشکستگی منتهی می‌شود. این جنبه‌ی غیر منتظره بودن درماندگی مالی و ورشکستگی است که آن را خطرناک می‌سازد. به هر حال همه‌ی واحدهای تجاری که تداوم فعالیت ندارند درمانده‌ی مالی و یا ورشکسته تلقی نمی‌شوند، زیرا برخی از آنها با وجود عدم تداوم فعالیت به اهداف خود دست یافته‌اند. (علیخانی، ۱۳۸۵)

در ورشکستگی بدهی‌ها بیشتر از ارزش روز دارایی‌ها است و حقوق صاحبان سهام منفی و شرکت قادر به پرداخت بدهی‌ها نمی‌باشد (مدرس و عبدا... زاده، ۱۳۷۸)

به طور کلی در ادبیات مالی تعاریف مختلفی از ورشکستگی ارائه شده است. گوردون در یکی از اولین مطالعه‌های خود بر روی نظریه‌ی ورشکستگی، آن را به عنوان کاهش قدرت سودآوری شرکت تعریف کرده است که احتمال عدم توانایی پرداخت بهره و اصل بدهی را افزایش می‌دهد. تعیین دلیل یا دلایل دقیق ورشکستگی و مشکلات مالی کاری آسان نیست. در اغلب موارد دلایلی متعدد با هم به پدیده‌ی ورشکستگی منجر می‌شود.

دان و باداستریت در اصل ورشکستگی را مشکلات مالی و اقتصادی می‌دانند. در حالیکه گیتمن معتقد است نخستین و مهم‌ترین دلیل ورشکستگی سازمان‌ها سوء مدیریت آن‌ها است. در تحقیقات به عمل آمده در انگلستان بهترین عامل ورشکستگی شرکت‌ها فقدان منابع نقدی ذکر شده است.

عمدتاً دلایل مختلفی باعث بروز ورشکستگی می‌شود. مهم‌ترین دلیل ورشکستگی شرکت‌ها، سوء مدیریت سازمان‌ها، خطاهای مدیریتی، هزینه‌های بالا، فعالیت مالی ضعیف، بی اثر بودن فعالیت‌های فروش و هزینه‌ی تولید بالا ذکر شده است. همچنین فعالیت‌های اقتصادی می‌تواند یکی دیگر از دلایل ورشکستگی باشد. رکود اقتصادی، تغییرات نرخ بهره، بالا رفتن تورم، نوسانات قیمت مواد اولیه و شرایط اقتصادی بین المللی از دلایل اقتصادی ورشکستگی سازمان‌ها است. از دیگر دلایل اقتصادی می‌توان به تصمیمات دولت، پیشامدهای ناخواسته و مرحله‌ی عمر سازمان‌ها نیز اشاره کرد.

۲.۳. پیشینه پژوهش

منصورفر و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان «ترکیب اجزای جریان نقد و پیش بینی درماندگی مالی در بورس اوراق بهادار تهران» ترکیب سه جزء از اجزای صورت جریان نقد را با درماندگی مالی شرکت‌ها مورد آزمون قرار دادند. نتیجه تحقیق اینگونه بوده است که ترکیب خالص جریان نقد عملیاتی، سرمایه‌گذاری و تأمین مالی ابزار مناسبی برای پیش بینی درماندگی مالی شرکت‌ها بوده و از دو سال قبل از درماندگی، شواهد و علائم مناسبی را در این خصوص ارائه می‌دهند.

رؤیایی و ابراهیمی (۱۳۹۴) به پژوهشی تحت عنوان «بررسی تأثیر ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی بر سطح افشای داوطلبانه‌ی اخلاق» پرداختند ویژگی‌های مورد مطالعه شامل استقلال، تخصص، تعداد جلسات و اندازه‌ی کمیته است. در این پژوهش از رگرسیون

مقطعی لوچیت با حداکثر درست‌نمایی استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که دو ویژگی استقلال کمیته‌ی حسابرسی و تخصص اعضای کمیته بر افشای داوطلبانه‌ی اخلاق تأثیر می‌گذارد.

رمضانعلی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان بررسی تأثیر هزینه نمایندگی بر درماندگی مالی بر اساس اندازه شرکت‌ها، با هدف بررسی تأثیر هزینه نمایندگی بر درماندگی مالی بر اساس اندازه‌ی شرکت‌ها، تأثیر هزینه نمایندگی بر درماندگی مالی بر اساس شرکت‌های بزرگ، کوچک و متوسط و در حضور متغیر کنترل نسبت بدهی، با استفاده از داده‌های ۹۸ شرکت در فاصله‌ی زمانی ۵ ساله ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۲ در بورس اوراق بهادار تهران را بررسی کرده‌اند و با بهره‌گیری از روش تجزیه و تحلیل رگرسیون خطی فرضیات را تجزیه و تحلیل نمودند. نتایج آزمون‌ها حاکی از آن است که بین شاخص‌های هزینه نمایندگی و درماندگی مالی در شرکت‌های کوچک و بزرگ رابطه‌ی معناداری وجود دارد، اما وجود رابطه معنادار بین هزینه نمایندگی و درماندگی مالی در شرکت‌های متوسط پذیرفته نشده است.

فخاری و همکاران (۱۳۹۴) با پژوهشی که با عنوان «بررسی اثر ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی بر مدیریت سود از طریق اقلام واقعی» انجام دادند، ۱۱۲ شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۲ را بررسی کردند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که رابطه‌ی معنی‌داری بین ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی و مدیریت سود از طریق اقلام واقعی وجود دارد.

فدائی نژاد و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان «تجزیه و تحلیل رابطه‌ی ریسک درماندگی مالی و بازده سهام، با هدف بررسی رابطه‌ی سیستماتیک یا غیرسیستماتیک بازده سهام و ریسک درماندگی مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخت و نشان داد تحولات اخیر در بازار سهام، مستلزم بازنگری در نظریه‌ی سنتی پرتفوی است. در این پژوهش اطلاعات ماهانه به کمک روش چندبندی تجزیه و تحلیل شده است. نتایج آن‌ها نشان داد در بورس اوراق بهادار تهران، بازده سهام شرکت‌های درمانده به وضوح کمتر از بازده شرکت‌های سالم است؛ بنابراین سرمایه‌گذاران برای سرمایه‌گذاری در سهام شرکت‌های درمانده پاداش دریافت نمی‌کنند. همچنین مشخص شد به لحاظ

آماری، اندازه و B/M به ریسک درماندگی ارتباطی ندارد، اما اثر نوسان‌های غیرسیستماتیک را می‌توان در ریسک درماندگی مالی مشاهده کرد.

مشکی و هاشمی (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان «بررسی رابطه‌ی حاکمیت شرکتی با احتمال وقوع ورشکستگی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، با هدف بررسی رابطه‌ی بین برخی سازوکارهای حاکمیت شرکتی با احتمال وقوع ورشکستگی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، پرداخت و نشان داد که از پنج مکانیزم حاکمیت شرکتی مورد بررسی، مکانیزم نوع گزارش حسابرسی، میزان پاداش هیئت مدیره، نسبت مالکیت نهادی و استقلال هیئت مدیره با احتمال وقوع ورشکستگی دارای رابطه‌ی منفی و معنادار می‌باشد. با این وجود هیچ گونه رابطه‌ی معناداری بین متغیر اندازه و هیئت مدیره با احتمال وقوع ورشکستگی وجود ندارد.

عباسی و خطیبی فر (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان «ارتباط بین ساختار حاکمیت شرکتی و درماندگی مالی»، با هدف بررسی ارتباط بین سازوکارهای حاکمیت شرکتی و احتمال درماندگی مالی شرکتها، پرداخت و نتیجه‌ی بررسی آنها نشان داد که ارتباطی معنادار بین متغیرهای استقلال هیئت مدیره و دوگانگی وظیفه‌ی رئیس هیئت مدیره و مدیرعامل با درماندگی مالی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران وجود ندارد.

صالحی و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان «تأثیر وجود کمیته‌ی حسابرسی و ویژگی‌های آن بر تأخیر گزارش حسابرسی»، ۵۴ شرکت را طی دوره‌ی زمانی ۶ ساله مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که رابطه‌ی معناداری بین وجود کمیته‌ی حسابداری و تأخیر گزارش حسابرسی وجود ندارد. همچنین در بازه‌ی زمانی بعد از تصویب دستورالعمل کنترل داخلی، نتایج بیانگر این است که بین تخصص مالی و تجربه‌ی کمیته‌ی حسابرسی با تأخیر گزارش حسابرسی رابطه‌ی منفی معناداری وجود دارد.

لاکشان و همکاران^{۱۱} (۲۰۱۲)، پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر معیارهای حاکمیت شرکتی بر احتمال ورشکستگی» انجام دادند. آنها از تحلیل رگرسیون لجستیک برای آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده کردند. یافته‌های آنان نشان داد مالکیت نهادی، حضور کمیته‌ی

حسابرسی و پاداش هیئت مدیره دارای رابطه‌ی منفی با ورشکستگی و دوگانگی وظیفه‌ی مدیرعامل دارای رابطه‌ی مثبت با احتمال ورشکستگی می‌باشد.

هیشام و همکاران^{۱۲} (۲۰۱۴) به بررسی «تأثیر ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی بر افشای داوطلبانه‌ی ۱۴۶ شرکت از شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار مالزی» پرداختند. متغیرهای توضیحی مورد مطالعه‌ی آن شامل استقلال کمیته‌ی حسابرسی، تعداد جلسات کمیته، اندازه‌ی کمیته‌ی حسابرسی بود. نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که استقلال کمیته و اندازه‌ی کمیته با افشای داوطلبانه رابطه‌ی مستقیم دارند اما تعداد جلسات کمیته و تخصص اعضای کمیته بر افشای داوطلبانه تأثیری ندارند.

چو و همکاران (۲۰۲۱) در تحقیق خود با عنوان تنوع جنسیتی مدیران، تحصیلات و خطر ورشکستگی شرکت: شواهدی از چین نشان دادند که در سطح مدیران، شرکتهایی با تنوع جنسیتی بیشتر در مقایسه با شرکتهایی با تنوع جنسیتی کمتر، تمایل کمتری به خطر ورشکستگی دارند. از همه مهمتر، ما دریافتیم که سطح تحصیلات عالی این رابطه منفی بین تنوع جنسیتی و ورشکستگی را تقویت می‌کند.

ویذرا و ایورن^{۱۳} (۲۰۲۱) در تحقیق خود با عنوان جایگزینی برنامه‌های اصلی حفظ کارکنان با طرح‌های تشویقی در ورشکستگی نشان داد که کاهش انگیزه‌های PIP ها ممکن است برداشت اجاره را که اصلاحات به دنبال حذف آن بود، دوباره به ارمغان آورد. نتیجه می‌گیریم که مقررات پاداش در ورشکستگی باید واکنش بدهکاران به چنین اصلاحاتی را در نظر بگیرد. بنابراین با توجه به مدل مفهومی، فرضیه‌های پژوهش به صورت زیر قابل بیان است:

بنابراین با توجه به مدل مفهومی، فرضیه‌های پژوهش به صورت زیر قابل بیان است:

H₁: با فرض ثابت بودن سایر عوامل، رابطه‌ی منفی بین کمیته‌ی حسابرسی و ورشکستگی شرکت‌ها وجود دارد.

۳. روش پژوهش

از آنجا که نتایج این پژوهش می‌تواند در تدوین قوانین و مقررات بورس اوراق بهادار مورد استفاده قرار گیرد بنابراین می‌توان گفت پژوهش حاضر از لحاظ طبقه بندی پژوهش

3-Hisham et al

¹³ Vedran and Evren

بر مبنای هدف، از نوع کاربردی است. پژوهش کاربردی پژوهشی است که نظریه‌ها، قانون‌مندی‌ها، اصول و فنون را برای حل مسائل اجرایی و واقعی به کار می‌گیرد. هدف تحقیقات کاربردی، توسعه‌ی دانش کاربردی در یک زمینه‌ی خاص است و همچنین می‌تواند در جریان استفاده از اطلاعات کاربرد داشته باشد. همچنین با توجه به اینکه این پژوهش در پی یافتن ارتباط بین چندین متغیر است از نظر روش و ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی-همبستگی است که برای کشف همبستگی بین متغیرها به روش پس‌رویدادی عمل خواهد شد.

در این پژوهش نیز جهت گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز منابع متعددی را مورد استفاده قرار خواهیم داد. برای جمع‌آوری اطلاعات، ابتدا منابع مربوط به ادبیات موضوع مورد بررسی قرار می‌گیرد. مطالعه‌ی منابع یک بخش عمده از روش علمی است که در کلیه‌ی پژوهش‌ها به کار برده می‌شود. اطلاعات مربوط به مبانی نظری پژوهش از کتب و مقالات لاتین و همچنین مقالات فارسی جمع‌آوری خواهد شد. جهت جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات، از روش کتابخانه‌ای نیز استفاده می‌شود.

در این پژوهش جامعه‌ی آماری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد. همانطور که قبلاً نیز ذکر شد، جامعه‌ی آماری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار خواهد بود. در مورد نحوه‌ی انتخاب نمونه‌های آماری به تعریف شرکت‌های خانوادگی توجه خاصی مبذول می‌گردد. و در فصل سوم بیشتر تشریح می‌شود. بنابراین برای بررسی شرکت‌های خانوادگی و غیر خانوادگی و تعیین نمونه‌ی مورد مطالعه، شرایط زیر برای انتخاب شرکت‌ها، در نظر گرفته خواهد شد:

- ۱- طی سالهای ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ در بورس فعالیت داشته باشند؛
- ۲- به منظور افزایش قابلیت مقایسه، سال مالی آنها ۲۹ اسفند ماه باشد؛
- ۳- بانک اطلاعاتی آنها از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ کامل و در دسترس باشد؛
- ۴- جزء شرکت‌های بیمه و همچنین بانک‌ها نباشند.

۳.۱. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

قبل از اینکه روش آماری نحوه‌ی تجزیه و تحلیل داده‌ها را بیان کنیم، ابتدا روش جمع‌آوری داده‌ها را بیان خواهیم کرد. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد که در زمینه‌ی ادبیات و پیشینه‌ی پژوهش از این روش استفاده خواهد شد.

اطلاعات مورد نیاز پژوهش از منابع مختلفی جمع‌آوری می‌گردد. اطلاعات مربوط به مبانی نظری پژوهش از کتب و مقالات لاتین و همچنین مقالات فارسی جمع‌آوری می‌گردد. با توجه به اینکه شرط لازم برای انجام هر تحقیقی وجود اطلاعات در دسترس می‌باشد، در نتیجه جهت انجام پژوهش و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز برای آزمون فرضیات از روش اسنادکاوی استفاده خواهد شد. در نتیجه در وضعیت کنونی از اطلاعات صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران موجود در سایت کدال استفاده خواهد شد. علاوه بر این از داده‌های موجود در نرم‌افزارهای، ره آوردنویین و تدبیر پرداز نیز بهره گرفته خواهد شد.

در تحقیق حاضر بررسی و تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات در دو مرحله صورت می‌گیرد. چگونگی بررسی و تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات به شرح زیر می‌باشد:

مرحله اول: تجزیه و تحلیل داده‌های آماری

مرحله دوم: تجزیه و تحلیل فرضیات تحقیق، بر اساس نتایج حاصله از مرحله اول که خود دارای دو مرحله است:

مرحله اول:

در این مرحله با استفاده از نرم افزار اکسل به منظور بررسی و تجزیه و داده‌های آماری، نمودارهای مربوط به روند هر کدام از متغیرها آورده می‌شود.

مرحله دوم:

برای انجام تجزیه و تحلیل‌های فرضیات تحقیق و انجام روش‌های اقتصادسنجی در این بررسی از نرم افزار ایویوز استفاده می‌شود. برای برآورد ضرایب متغیرهای مدل‌ها با توجه به خصوصیات مدل پژوهش حاضر از روش رگرسیون لجستیک استفاده خواهد شد که در ادامه توضیح داده شده است.

جهت آزمون نرمال بودن داده‌ها، معمولاً بهترین و کارآمدترین روش که سریعتر هم انجام می‌شود، آزمون نرمال بودن به کمک شاخص‌های توزیع نرمال خصوصاً ضرایب چولگی^{۱۴} و کشیدگی^{۱۵} می‌باشد. یک آماره‌ی مناسب که با تکیه بر همین دو خاصیت توزیع نرمال یعنی ضرایب چولگی و کشیدگی وجود دارد، آزمون جارکو- برا^{۱۶} است که در سال

1-Skewness
2-Kurtosis
3-Jarque Bera

۱۹۸۱ معرفی شده است. توزیع این آماره کای مربع (خی- دو) و با درجه ی آزادی ۲ است که در همان سال توسط جارکو و برا به دست آمد. این آماره خصوصاً در مورد آماره‌های با حجم بالا (بیشتر از ۵۰) می تواند از کارایی خوبی نسبت به بعضی از روشهای دیگر برخوردار باشد (صیدخانی، ۱۳۸۵). بنابراین در این پژوهش جهت بررسی اینکه آیا متغیرهای وابسته از توزیع نرمال برخوردار هستند یا خیر، از آزمون جارکو- برا استفاده شد و نشان داد که داده ها نرمال می باشند.

۴. یافته های پژوهش:

۴.۱. آمار توصیفی

در آمار توصیفی به توصیف ویژگی‌های داده‌ها و مراحل آماده‌سازی داده‌ها پرداخته می‌شود. ویژگی‌های به وجود آورنده‌ی آمار توصیفی، ویژگی‌های است که از نمونه‌ی آماری حاصل می‌شود و شامل فیلدها، رکوردها و آماده‌سازی داده‌ها جهت درک داده، پالایش، کاهش و یا افزایش داده‌ها می‌باشد.

میانگین ورشکستگی ۰,۶۸۷۰۵۹ است که معادل ۶۸,۷۰ درصد می‌باشد و نشان دهنده‌ی این است که از شرکت‌های نمونه ۶۸,۷۰ درصد در مرز ورشکستگی به سر می‌برند و بر اساس گفته‌ی کارشناسان سازمان بورس اوراق بهادار تهران دلیل این وضعیت را می‌توان تحریم‌های وضع شده بر اقتصاد کشور دانست. علاوه بر این، افزایش هزینه‌های تولید و کاهش تقاضا باعث به وجود آمدن چنین وضعیتی بر شرکت‌ها شده است.

همچنین کمیته‌ی حسابرسی با ۳ ویژگی تخصص مالی اعضای کمیته، اندازه‌ی کمیته و استقلال کمیته مورد بررسی قرار گرفته شده است. میانگین این متغیر ۰,۳۰۸۲۳۵ است و نشان‌دهنده‌ی این مطلب است که از کل شرکت‌های مورد بررسی قرار گرفته شده تنها ۳۰,۸۲ درصد حائز تمامی امتیازات مربوط به کمیته‌ی حسابرسی شده‌اند. به عبارت دیگر تنها ۳۰,۸۲ درصد از شرکت‌ها هم دارای تخصص مالی، هم دارای اندازه‌ی استاندارد و هم دارای استقلال در اعضاء بوده‌اند. به صورت جداگانه و با توجه به بررسی‌های انجام شده اینگونه مشاهده شد که میانگین تخصص مالی اعضای کمیته‌ی حسابرسی ۶۵,۵۳ درصد است و نشان‌دهنده‌ی این است که از کل اعضای کمیته‌ی حسابرسی واحدهای تجاری ۶۵,۵۳ درصد از آن‌ها دارای تخصص مالی بوده‌اند. اگرچه فاصله‌ی بین تخصص مالی اعضای کمیته‌ی حسابرسی که از ۰,۲۵ تا ۱ نوسان دارد بیانگر پراکندگی نوع تخصص در

اعضای کمیته‌ی حسابرسی می‌باشد، اما فاصله‌ی کم میانگین و میانه در تخصص مالی اعضای کمیته‌ی حسابرسی که با ضریب چولگی کم همراه است بیانگر توزیع نرمال تخصص اعضای کمیته‌ی حسابرسی است. همچنین کم بودن تخصص مالی در بعضی از شرکت‌های نمونه نشان دهنده‌ی عدم رعایت منشور کمیته‌ی حسابرسی که تأکید بر وجود حداقل دانش مالی در بین همه‌ی اعضای کمیته است می‌باشد.

در پژوهش حاضر اندازه‌ی کمیته‌ی حسابرسی به عنوان دومین ویژگی کمیته‌ی حسابرسی مورد بررسی قرار گرفته شده است که در شرکت‌های ایرانی معمولاً بین ۳ تا ۵ نفر می‌باشد که با میانگین نزدیک به ۴ نشان دهنده‌ی این مطلب است که بیشتر شرکت‌ها از اعضای کمیته ۴ نفره تشکیل شده‌اند.

استقلال اعضای کمیته که طبق منشور کمیته‌ی حسابرسی باید حداقل از یک یا دو عضو غیر موظف هیئت مدیره در ترکیب‌های ۳ نفره و ۵ نفره تشکیل شده باشد نشان می‌دهد که در شرکت‌های نمونه استقلال رعایت شده و بیش از ۵۰ درصد شرکت‌ها از استقلال برخوردار بوده‌اند که میانگین نزدیک به ۵۲ درصد نیز مؤید بر این مدعا است.

اما باز تأکید بر این مطلب می‌شود که با اینکه اکثر شرکت‌ها دارای تخصص مالی، اندازه‌ی استاندارد و استقلال در اعضاء بوده‌اند، اما تنها ۳۰٫۸۲ درصد از آن‌ها تمامی این ویژگی‌ها را به صورت کامل دارا بوده‌اند. به عنوان مثال شرکت صنعتی قطعات اتومبیل ایران، با اینکه دارای اندازه‌ی مناسب و استقلال در اعضاء بوده، اما دارای تخصص مالی نمی‌باشد.

۴٫۲. تحلیل آزمون فرضیات

پژوهش حاضر تأثیر کمیته‌ی حسابرسی بر ورشکستگی شرکت‌ها در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده است. جهت بررسی موضوع مورد مطالعه، ۱ فرضیه در نظر گرفته شده است. این فرضیه به شرح زیر هستند:

با فرض ثابت بودن سایر عوامل، رابطه‌ای منفی بین کمیته‌ی حسابرسی و ورشکستگی شرکت‌ها وجود دارد.

فرضیه‌ی دوم رابطه بین کمیته‌ی حسابرسی و ورشکستگی را مورد بررسی قرار می‌دهد.

جدول ۱، ضریب تعیین مک فادن و آماره‌ی درست‌نمایی فرضیه‌ی دوم نشان داده شده است:

جدول ۱، نتایج آزمون مک فادن و آماره‌ی درست‌نمایی فرضیه‌ی دوم

۰,۳۰۹۳۷۴		ضریب تعیین مک فادن	
۰,۰۰۰۰۰	میزان احتمال	۱۶۳,۴۱۷۰	آماره‌ی درست‌نمایی

در جدول ۱ با توجه به ضریب تعیین مک فادن مدل برازش شده، می‌توان ادعا کرد ۳۰,۹۳ درصد از تغییرات حاصل توسط متغیرهای مدل توضیح داده شده است. علاوه بر این معنی‌دار بودن معادله‌ی رگرسیون با استفاده از آماره‌ی نسبت درست‌نمایی انجام شده است که آماره‌ی *LR* در سطح کمتر از ۵ درصد معنادار است. همانطور که در فرضیه‌ی اول نیز بیان شد، این نشان دهنده‌ی معناداری کلی مدل رگرسیونی برازش شده در سطح اطمینان ۹۵ درصد است.

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره‌ی <i>Z</i>	احتمال
<i>C</i>	۱۱,۴۵۸۶۷	۴,۸۷۸۶۳۷	۲,۳۴۸۷۴۴	۰,۰۱۸۸
<i>AUDCOM</i>	-۰,۴۴۰۲۹۴	۰,۲۹۵۸۹۹	-۱,۴۸۷۹۸۴	۰,۱۳۶۸
<i>FINANCE</i>	۰,۲۷۷۴۷۰	۰,۲۶۹۴۵۶	۲,۵۱۴۲۰۸	۰,۰۱۱۹
<i>BOARD</i>	۱,۵۹۸۱۳۰	۵,۱۹۳۶۸۰	۰,۳۰۷۷۰۷	۰,۷۵۸۳
<i>AGE</i>	-۰,۸۰۱۹۷۵	۰,۵۶۵۸۱۴	-۱,۴۱۷۳۸۴	۰,۱۵۶۴
<i>LIQUIDITY</i>	۰,۰۰۳۸۷۵	۰,۱۳۷۴۸۵	۰,۰۲۸۱۸۸	۰,۹۷۷۵
<i>SIZE</i>	-۰,۴۹۷۱۷۲	۰,۲۹۷۵۳۹	-۱,۶۷۰۹۴۷	۰,۰۹۴۷
<i>LEV</i>	-۷,۶۳۰۹۲۹	۰,۸۹۰۸۵۳	-۸,۵۶۵۸۶۴	۰,۰۰۰۰

جدول ۲: «نتیجه‌ی نهایی فرضیه»

در جدول ۲ نتایج نهایی تخمین فرضیه‌ی دوم ارائه شده است. در این جدول، ضریب متغیر کمیته‌ی حسابرسی نیز منفی است و مقدار آن برابر با -۰,۴۴۲۰۹۴ است. این موضوع نشان دهنده‌ی این است که بین کمیته‌ی حسابرسی و ورشکستگی رابطه‌ی منفی وجود دارد و حکایت از تأیید فرضیه‌ی دارد. این موضوع نشان دهنده‌ی آن است که هر چه میزان تخصص، اندازه و استقلال اعضا افزایش یابد، احتمال ورشکستگی کاهش خواهد یافت.

شکل ۳ آزمون درصد صحت پیش‌بینی فرضیه را نشان می‌دهد:

جدول ۳. نتایج آزمون درصد صحت پیش‌بینی فرضیه‌ی دوم

درصد صحت پیش‌بینی	۷۷,۴۱
-------------------	-------

آزمون درصد صحت پیش‌بینی برای فرضیه‌ی دوم ۷۷,۴۱ درصد است که نتیجه‌ی مطلوبی است. در جدول ۴، نیکویی برازش فرضیه توسط آزمون هاسمر-لمشو و اندروز نشان داده شده است:

جدول ۴. نتایج آزمون نیکویی برازش فرضیه‌ی دوم

هاسمر-لمشو	۵,۴۵۱	میزان احتمال	۰,۷۰۸۰
اندروز	۴۵,۱۷۹۷	میزان احتمال	۳۰۵۱,۰

همانطور که مشاهده می‌شود میزان احتمال آماره‌ی آزمون هاسمر-لمشو بیشتر از ۵ درصد است (۰,۷۰۸۰). همچنین میزان احتمال آماره‌ی اندروز برای این فرضیه نیز بیشتر از ۵ درصد است (۳۰۵۱,۰). با توجه به این احتمال‌ها، مناسب بودن تبیین مدل در مورد فرضیه‌ی دوم به اثبات می‌رسد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری و پیشنهادات

موضوعی که پژوهش حاضر به بررسی آن پرداخته است، بررسی و اندازه‌گیری نقش کمیته‌ی حسابرسی بر ورشکستگی شرکت‌ها است. در ادبیات مالی واژه‌های متفاوتی برای ورشکستگی وجود دارد. در متون علمی تعاریف مختلفی از ورشکستگی به عمل آمده است. در ورشکستگی بدهی‌ها بیشتر از ارزش روز دارایی‌ها است و حقوق صاحبان سهام منفی و شرکت قادر به پرداخت بدهی‌ها نمی‌باشد. عمدتاً دلایل مختلفی باعث بروز ورشکستگی می‌شود. مهمترین دلیل ورشکستگی شرکت‌ها، سوء مدیریت سازمان‌ها، خطاهای مدیریتی، هزینه‌های بالا، فعالیت مالی ضعیف، بی‌اثر بودن فعالیت‌های فروش و هزینه‌ی تولید بالا ذکر شده است.

فلسفه‌ی اصلی حسابرسی اعتبار بخشی به اطلاعات منعکس شده در صورت‌های مالی است. زیرا، اطلاعات مزبور مبنای تصمیم‌گیری‌های گروه‌های مختلفی نظیر سهامداران، سرمایه‌گذاران بالقوه، اعتباردهندگان و دولت قرار می‌گیرد. استفاده بخش‌های مختلف جامعه از خدمات حسابرسی در شرایطی به حداکثر خواهد رسید که تلاش‌های همه جانبه، نقش حسابرسان مستقل را در جامعه به روشنی مشخص کند. وجود شرایطی از جمله تضاد

منافع، پیامدهای اقتصادی با اهمیت، پیچیدگی و عدم دسترسی مستقیم به اطلاعات، در محیط فرآیند گزارشگری امکان ارزیابی مستقیم اطلاعات به وسیله‌ی استفاده‌کنندگان را بسیار دشوار و ارزیابی غیرمستقیم کیفیت اطلاعات را امری ضروری می‌سازد. از عواملی که خواهد توانست بر تصمیمات اخذ شده توسط واحدهای تجاری اثر بگذارد، نظر کمیته‌ی حسابرسی بر این موضوعات است. کمیته‌ی حسابرسی، کمیته‌ای است متشکل از معمولاً ۳ تا ۵ نفر که اکثریت آن‌ها مستقل و دارای تخصص مالی هستند و با انتخاب و انتصاب هیئت مدیره تشکیل می‌گردد. کمیته، مسئولیت نهایی نظارت بر کلیه‌ی فعالیت‌های مالی شرکت را بر عهده دارد. مهم‌ترین ابعاد ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی عبارتند از: استقلال، تخصص مالی، اندازه، ترکیب و مدت زمان عضویت هر یک از اعضا، نحوه‌ی انتخاب مدیر کمیته، برگزاری جلسات، گزارشگری، افشاء و حفظ و نگهداری صورت جلسه‌های کمیته. کمیته‌ی حسابرسی با توجه به ویژگی‌هایش به عنوان یک راه کار نظارتی که بر عملکرد مدیریت، حسابرسان داخلی و حسابرسان مستقل نظارت داشته و همچنین به عنوان عامل برقرارکننده ارتباط میان این ۳ عنصر است.

جامعه‌ی آماری مطالعه‌ی حاضر تمام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ است. داده‌ها به صورت پانلی جمع‌آوری شده و با نمونه‌ای مشتمل بر ۴۲۵ مشاهده سال- شرکت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته شده است. به واسطه‌ی آن‌که متغیر وابسته‌ی پژوهش حاضر حالت موهومی (صفر یا یک) دارد، جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیات از رگرسیون لجستیک استفاده شده است. متغیر وابسته‌ی پژوهش ورشکستگی و متغیر مستقل کمیته‌ی حسابرسی است. کمیته‌ی حسابرسی بر اساس ۳ ویژگی بالقوه‌ی کمیته (تخصص مالی اعضا، اندازه و استقلال کمیته‌ی حسابرسی) محاسبه شده است. با توجه به مبانی نظری موضوع که به طور خلاصه بیان شد، این پژوهش در صدد پاسخگویی به فرضیه زیر است:

با فرض ثابت بودن سایر عوامل، رابطه‌ای منفی بین مدیران غیر موظف و ورشکستگی شرکت‌ها وجود دارد.

نتیجه‌ی گرفته شده در مورد این فرضیه، با نتیجه‌ی گرفته شده توسط کال کار (۲۰۱۷) همسو و برابر است. او در پژوهش خود علاوه بر بررسی رابطه بین کمیته‌ی حسابرسی، رابطه بین کمیته‌ی حسابرسی و حوالزحمه‌ی حسابرسی و تغییر

حسابرسان را نیز مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که بین کمیته‌ی حسابرسی و حق‌الزحمه‌ی حسابرسی نیز رابطه‌ی منفی وجود دارد. با توجه به نتیجه‌ی فرضیه مبنی بر رابطه‌ی معکوس میان کمیته‌ی حسابرسی و ورشکستگی، پیشنهاد می‌شود واحدهای تجاری به نقش کمیته‌های حسابرسی، تعداد جلسات آن‌ها، استقلال این کمیته و به روز نگه‌داشتن اعضای کمیته از حیث علمی و شرایط اقتصاد بازار اهمیت بیشتری دهند تا به این واسطه کمیته‌ی مذکور توانایی شناسایی شرایط بحرانی و درماندگی مالی را قبل از ورشکستگی داشته باشد.

۱- با توجه به مطالعات صورت گرفته، یکی از عوامل اثرگذار بر اثربخشی کمیته‌ی حسابرسی تعداد جلسات کمیته‌ی حسابرسی طی سال می‌باشد که به دلیل این که اطلاعات مزبور توسط برخی از شرکت‌های مورد بررسی در تحقیق ارائه نگردیده است، اثر این متغیر در پژوهش حاضر در نظر گرفته نشده است.

۲- داده‌های مستخرج از صورت‌های مالی، از بابت تورم تعدیل نشده‌اند. با توجه به متفاوت بودن نرخ تورم در سال‌های مورد بررسی، در صورتی که داده‌های مورد استفاده از این بابت تعدیل می‌شدند، ممکن بود نتایج، متفاوت از نتایج فعلی باشد.

۶. مراجع

احمدپور، احمد و ملکیان، اسفندیار و کردتبار، حسین (۱۳۸۸)، «بررسی تأثیر مدیران غیرموظف و سرمایه‌گذاران نهادی در رفتار مدیریت سود»، تحقیقات حسابداری، دوره ۱، شماره ۳، صص ۸۷-۶۳

رضانعلی، نرجس و شماخی، حمیدرضا و حاجی، غلامعلی (۱۳۹۴)، «بررسی تأثیر هزینه‌ی نمایندگی بر درماندگی مالی بر اساس اندازه شرکت‌ها»، چهارمین کنفرانس ملی و دومین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت، تهران

رویایی، رمضان‌علی و ابراهیمی، محمد (۱۳۹۴)، «اثر ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی بر سطح افشای داوطلبانه‌ی اخلاق»، حسابداری مالی، دوره ۷، شماره ۲۵، صص

زمانیان، غلامرضا و نبی شهیکی تاش، محمد و نیک نژاد، محمد (۱۳۹۲)، «سنجش ضریب احتمال ورشکستگی شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران (با استفاده از مدل اوهلسون)»، پژوهش‌های مدیریت عمومی، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۷۱-۸۵

سلیمانی، غلامرضا و مقدسی نیکچه، مینا (۱۳۹۳)، «نقش کنترل‌های داخلی، حسابرسی داخلی و کمیته حسابرسی در بهبود نظام راهبری (حاکمیت) شرکتی»، فصلنامه‌ی پژوهش حسابداری، دوره ۳، شماره ۴، صص ۶۳-۷۷

علی‌خانی، راضیه و رهنمای رودپشتی، فریدون و مران‌جوری، مهدی (۱۳۸۸)، «بررسی کاربرد مدل‌های پیش‌بینی ورشکستگی آلتمن و فالمر در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، فصلنامه‌ی بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دوره ۱۶، شماره ۲

فخاری، حسین و محمدی، جواد و حسن نتاج کردی، محسن (۱۳۹۴)، «بررسی اثر ویژگی‌های کمیته‌ی حسابرسی بر مدیریت سود از طریق اقلام واقعی»، فصلنامه‌ی علمی پژوهشی مطالعات تجربی حسابداری، سال ۱۲، شماره ۴۶، صص ۱۴۶-۱۲۳

فدائی نژاد، محمد اسماعیل و شهریاری، سارا و سلیم، فرشاد (۱۳۹۴)، «تجزیه و تحلیل رابطه ریسک درماندگی مالی و بازده سهام»، فصلنامه‌ی بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دوره ۲۲، شماره ۲، صص ۲۶۲-۲۴۳

مدرس، احمد و عبدالله زاده، فرهاد (۱۳۷۸) «مدیریت مالی»، جلد دوم، چاپ اول، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

مشکی، مهدی و هاشمی سعادت، مریم (۱۳۹۴)، «بررسی رابطه حاکمیت شرکتی با احتمال وقوع ورشکستگی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، پژوهش حسابداری، شماره ۱۷

منصورفر، غلامرضا و غیور، فرزاد و لطفی، بهناز (۱۳۹۲)، «ترکیب اجزای جریان نقد و پیش‌بینی درماندگی مالی در بورس اوراق بهادار تهران»، فصلنامه تحقیقات حسابداری و حسابرسی، شماره ۱۸، صص ۷۴-۸۷.

Adnan aziz.M, Humayon A.Dar. Predicting corporate bankruptcy: Weither do we stand? Department of economics, Loughborough university, UK; 2002

- Cohen, D.A. & Zarowin, P (2008), Economic consequences of real and accrual-based earnings management activities, working paper, New York University.
- Delli Gatti, Domenico and Di Guilmi, Corrado and Gaffeo, Edoardo and Gallegati, Mauro. Bankruptcy as an exit mechanism for systems with a variable number of components. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications* 2004; Vol. 344, Issues 1-2: 8-12.
- Hisham Kamel Madi, Zuaini Ishak, Nor Aziah Abdul Manaf (2014) The impact of audit committee characteristics on corporate voluntary disclosure. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 164 (2014) 486 – 492
- Lakshan, A.M., I,w.m, H.n. Wikekoon (2012), Corporate Governance and Corporate Failure: *Procedia Economics and Finance*, 2(1): 191-198
- Libby, R & D. Frederick (1990). "Experience and the Ability to Explain Audit Findings". *Journal of Accounting Research*. Vol. 28. pp 348-367
- Sun, Jerry & Lan, George & Liu, Guoping (2014), Independent audit committee characteristics and real earnings management. *Managerial Auditing Journal*, Vol. 29 Issue: 2, pp.153-172
- Eunho Cho^a Collins Okafor^a Nacasius Ujah^b Linmei Zhang^c, (2021), Executives' gender-diversity, education, and firm's bankruptcy risk: Evidence from China, *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, Volume 30, June 2021, 100500.
- Vedran Capkun^a Evren Ors^b, (2021), Replacing key employee retention plans with incentive plans in bankruptcy, *Accounting, Organizations and Society*, Available online 3 July 2021, 101278